

Deontologia de la peritació psicològica. El cas de l'avaluació per a l'ús d'armes de foc

ADOLFO JARNE ESPARCIA

Professor titular de psicopatologia de la Universitat de Barcelona.
Membre de la Comissió de Deontologia del Col·legi Oficial
de Psicòlegs de Catalunya (COPC)

21

1. LA PSICOLOGIA FORENSE I LA PERITACIÓ PSICOLÒGICA

La psicologia forense i, per extensió, la peritació psicològica, han experimentat un creixement important tant qualitativament com quantitativa que, a més, té com a marca pròpia la rapidesa en l'expansió (Rodríguez 1999). No és pas una futilitat afirmar que no només hi ha cada dia un major nombre de professionals de la psicologia que dediquen els seus esforços a aquesta àrea, tant de manera institucional com des de la pràctica privada de la professió, sinó que la quantitat d'estudis, programes, cursos universitaris i publicacions avalen aquesta afirmació.

Al meu entendre, hi ha una suposició bàsica que justificaria aquesta situació privilegiada de la psicologia respecte a la ciència i la pràctica jurídica i que explicaria aquesta mena d'«edat d'or» i les bones expectatives futures. La suposició és que ambdues ciències, i les disciplines que en deriven, tenen un objecte comú d'interès, el comportament de l'ésser humà, entès no només en el sentit més restrictiu, la part observable, sinó en el més ampli, el que engloba tot allò que es troba en la cadena que acaba en les conductes i que l'espècie defineix com a humà: funcions cognitives, pensaments, sensacions, actituds, aptituds... i, naturalment, emocions. És curiós el fet que els psicòlegs no hàgim trobat encara la paraula que tanca tot això, descartat el terme *psique* per confús, obsolet i poc representatiu, i la paraula *ment* per restrictiva. Per això, en aquest escrit utilitzarem la paraula *comportament* amb les connotacions més àmplies possibles sobre el fet humà que se li ocorrin al lector.

En la mesura que, per tant, la psicologia i les ciències jurídiques tenen el mateix focus d'interès, encara que òbviament no els mateixos objectius sobre aquest focus, no ens ha d'estranyar que les relacions entre ambdues disciplines siguin cada cop més estretes. És comprensible que els agents jurídics sentin, almenys, curiositat per l'explicació, les bases i el substrat motivacional de les conductes sobre les quals legislen i jutgen i, de vegades, intervenen. I és lògic que la

psicologia, com a ciència del comportament i la ment humana, ofereixi el seu ajut a l'assessorament en aquests actes jurídics i que n'extregui material que alimenti la seva curiositat i necessitat d'investigar.

2. TAN A PROP I TAN LLUNY. CONDEMNATS A COEXISTIR

No obstant això, no solament són distintes les finalitats d'ambdues ciències, tant en el seu vessant teòric com en el de l'aplicació, sinó que en alguns aspectes ho són tant que resulta una mica incomprendible l'evident interacció. I això malgrat que els dos sistemes comparteixen almenys un objectiu pràctic, ja que en última instància ambdós aspiren a mantenir algun tipus d'influència suficient sobre aquest comportament com perquè en un moment determinat pugui ser mediatitzat; amb un sentit evident en el cas de la psicologia i en la regulació dels conflictes que sorgeixen en les relacions entre els homes en l'altre cas.

Tanmateix, i contradictòriament amb l'aspecte anterior, existeix una bona evidència que les bases epistemològiques i conceptuals d'ambdós sistemes són ben diferents. Una bona revisió d'aquest tema es pot trobar en el capítol que He (1987) dedicava a les «Dimensions de la psicologia forense» al text ja clàssic de Weiner (1987). Esmentem aquí breument aquestes característiques tot seguint l'esquema de He (1987).

Coneixement. Els sistemes judicials (SJ) tendeixen a un coneixement deductiu, racional, basat en la lògica i en la similitud amb altres casos, mentre que en els sistemes psicològics (SP) el coneixement tendeix a ser empíric, basat en les troballes d'investigació, encara que contradiguin els antecedents. De fet, se suposa que això no solament no és dolent sinó que permet avançar en el coneixement. El coneixement en els SP tendeix a buscar noves teories més que a confirmar sistemàticament les ja existents.

Metodologia. Tant els SJ com els SP usen el mètode del cas únic ($n=1$), basant-se en el principi d'individualització. Malgrat això, per als SJ això és així per principi, mentre que els SP usen preferentment la metodologia experimental (amb controls, etc.), especialment en la investigació, les troballes de la qual fonamenten la pràctica. Fins i tot en el cas de la investigació amb $n=1$, els SP usen preferentment metodologia experimental, amb les condicions que això implica.

Epistemologia. Els psicòlegs busquen l'objectivitat de les situacions que manegen. Se suposa que des d'un coneixement objectiu (encara que aquest sigui acceptar la subjectivitat del pacient) es pot resoldre un problema. Per als SJ hi ha situacions subjectes a hipòtesis, la bondat de les quals cada part ha de demostrar. Per a un advocat, no hi ha una veritat suprema, sinó la defensa d'una situació que cada part considera que és la correcta en la seva adequació a un sistema de creences (les lleis) que poden ser fins i tot errònies moralment; el que compta és que siguin «legals».

Criteri. Contradictòriament amb el terme anterior, en la presa de decisions ambdós sistemes comparteixen un criteri ampli, basat moltes vegades en les impres-

sions del tipus «moltes vegades», «és probable», «és raonable», etc. Malgrat això, els SP tendeixen més a la consideració de dades objectivables, com els resultats de tests, etc.

Naturalesa de les decisions. Als SJ sempre és de tipus prescriptiu; la presa de decisions implica una conseqüència immediata per a algú. Als SP també pot ser prescriptiu, per exemple les indicacions terapèutiques, però se li afegeix el matís descriptiu, ja que també es pretén acumular dades que serveixin per al coneixement científic en relació amb els temes tractats (com la naturalesa del pensament humà quan vam tractar amb malalts delirants, per exemple).

Principis. Als SP és exploratori; pot haver-hi multiplicitat de teories que explorin aspectes distints del problema o el mateix aspecte des d'angles diferents. Es poden acceptar postures diferents simultàniament. Els SJ són conservatius, una teoria acaba prevalent a partir d'una decisió, i la resta queden, per principi, invalidades.

Essencialment i quant a l'epistemologia i la concepció de l'home, al nostre parer, ens trobem amb el fet que els sistemes psicològics i els sistemes judicials comparteixen la seva acció sobre problemes individuals d'éssers humans concrets, per als quals es busca una solució per mitjà d'un procés de presa de decisions. No obstant això, les bases d'aquesta presa de decisions, els pressupòsits que hi subjeuen i les conseqüències semblen de naturalesa prou diferent.

Podríem resumir la situació dient que ambdós sistemes semblen condemnats pels seus interessos comuns a entendre's a un cert nivell, encara que mantenint, sempre, una marcada distància que prové de les seves diferències.

3. LA DEBILITAT DE LA PSICOLOGIA. LES CIÈNCIES «JONC»

En relació amb el que s'ha dit abans, en els textos jurídics i forenses nord-americans hi ha un concepte que és interessant esmentar; el de ciència «jonc», terme popularitzat per Huber (1991). Huber es referia a aquelles decisions judicials que havien estat avalades per coneixements científics considerats, en el seu moment, «inqüestionables» i que el pas del temps havia rebutat o fins i tot transformat totalment (Laing, Fisher 1997). També es considera ciència «jonc» la que proporciona dades i conclusions sobre unes dades que poden ser usades, al mateix temps, per defensar una posició i la contrària, i que, per tant, s'inclinen a un o altre costat segons el vent dels interessos. Lògicament, es considera que els tribunals no haurien de prendre decisions basades en l'assessorament d'aquestes disciplines.

Es planteja si la psicologia és una d'aquestes ciències i hi ha autors que plantegen la seva exclusió, juntament amb la psiquiatria, antropologia, sociologia, etc. dels testimonis davant dels tribunals (Hagen 1997). Argument, d'altra banda, que ja havia estat usat pels coneguts textos de Faust i Ziskin (1988a, 1988b i 1989). Per descomptat, això ha estat contraargumentat per gairebé tots els psicòlegs importants en aquest país en el camp de la psicologia clínica i forense (Brodsky 1989, Matarazzo 1990, Binlder...).

No obstant això, qualsevol psicòleg forense mitjanament format sap de les dificultats que la psicologia pot presentar en algunes ocasions per argumentar des de posicions fermes davant els tribunals. No cal que aprofundim en el fet dels pocs coneixements realment contrastats que avui dia pot defensar la psicologia com a certs més enllà de tot dubte raonable, i en el problema dels models, que dificulta una metodologia i interpretació única de les dades, etc. Aquests problemes troben, sens dubte, el seu origen en la mateixa epistemologia de la psicologia.

Tot això constitueix un advertiment entorn de la necessitat de «basar els nostres testimonis en mètodes científics acceptats i que el mateix testimoni s'ha de basar en evidències que siguin vàlides i fiables» (Drew 1999). En qualsevol cas, no sembla que aquesta discussió canviï la situació descrita en les primeres línies d'aquest article.

4. LA PERITACIÓ PSICOLÒGICA. EL DECÀLEG

Així doncs, amb totes les objeccions i reserves que es vulguin salvaguardar, la veritat és que els sistemes psicològics han penetrat amb força en els sistemes judicials, en una col·laboració que hem definit com una mica contradictòria però inevitable. Dintre de la psicologia jurídica, la psicologia forense (en endavant PF) és una de les que està aconseguint major consideració, ateses les repercussions pràctiques que deriven de la seva funció com a auxiliar de la justícia.

Pràcticament no hi ha sistema jurídic en què no estigui representada i no faci algun paper. En el sistema penal, malgrat la prevalença històrica i sociològica de la psiquiatria forense, temes com la valoració de la credibilitat del testimoniatge i l'avaluació de seqüeles psicològiques en les víctimes, són abordades gairebé exclusivament per la PF; en el dret de família, on comparteix amb els/les assistents socials la composició dels equips oficials d'avaluació; en dret civil, en la valoració de danys i seqüeles derivades del dany cerebral i psíquic a través de les tècniques de la neuropsicologia forense, i en justícia juvenil a través dels informes de seguiment, etc. Lògicament, l'activitat forense del psicòleg també arriba a la resta dels sistemes que, d'una o altra manera, estan directament relacionats amb els SJ, com els de justícia juvenil i protecció de menors o els mateixos sistemes de seguretat de l'Estat, com la policia. En aquest sentit, algunes activitats d'aquests sistemes propers de la justícia, sobretot els informes dels quals deriven conseqüències administratives i/o judicials, es consideren, en un sentit ampli, forenses.

En la nostra opinió, aquest gran desenvolupament professional s'ha efectuat, en ocasions, a costa d'un cert dèficit en el seu desenvolupament conceptual, fet que probablement sigui lògic en aquest moment històric d'expansió de la PF al nostre país; per això, tot seguit desenvolupem unes quantes idees que poden ajudar a comprendre els paràmetres generals que, al nostre parer, delimiten l'acció de la PF.

La llei sempre té la raó

La psicologia està al servei de la llei, i no a l'inrevés. La psicologia auxilia la llei, no a l'inrevés. El psicòleg forense coneix el context legal en què es desenvolupa.

lupa el seu treball i s'hi adapta. Pot fer suggeriments i comentaris als agents jurídics, però no pot tractar d'imposar o canviar el context legal encara que aquest contradigui allò que és recomanable o ideal des del punt de vista de la psicologia. El psicòleg que no accepti aquesta condició no està preparat per exercir de forense.

El peritatge existeix per si mateix

Les tasques que es desenvolupen en el peritatge psicològic no són de naturalesa clínica, ni escolar, ni de cap altra mena; són simplement forenses i, per tant, pròpies. No obstant això, és amb les tasques clíniques amb què guarda més semblança. Un bon forense sap prou psicologia clínica.

No són pacients, són clients

En conseqüència, les persones que avaluem no són pacients sota atenció clínica, sinó clients que ens fan una demanda concreta. Això determina una forma d'interacció amb ells i una deontologia pròpia amb especificitats respecte a les altres tasques, inclosa la clínica.

Aquest és un puzzle que cal acabar

Les tasques forenses no són tasques obertes subjectes a un procés que desconeixem com es desenvoluparà i/o que es desenvoluparà d'una manera oberta, com és habitual en les tasques clíniques i psicoterapèutiques. Són tasques tancades amb un procés molt protocolitzat i controlat pel forense i el sistema judicial. Tant el problema com la solució han de contenir-se en un sol informe i no dilatar-se en el temps.

Sempre hi ha una resposta

El nucli central de la tasca forense resideix en el fet que es contesta una pregunta i s'ha de contestar d'una manera clara, racional i de la qual derivin conseqüències efectives. Això és vàlid fins i tot quan la resposta és que no hi ha resposta.

L'avaluació és la norma

Malgrat la seva especificitat, tècnicament es tracta d'una tasca d'avaluació. La metodologia és la de l'avaluació psicològica. Un bon entrenament en l'entrevista i altres tècniques avaluadores són imprescindibles per al psicòleg forense. Les tasques forenses no inclouen en absolut el diagnòstic, i només molt recentment es comença a parlar de la possibilitat d'una intervenció psicològica i/o psicoteràpia forense.

No importa com està fet sinó com ho fas

Sempre, si no hi ha altre remei, s'avaluen habilitats funcionals o capacitats que impliquen competències; mai elements psicològics en ells mateixos sinó en la mesura que són el substrat de les competències.

No importa el que ets sinó com ho fas

D'acord amb l'anterior, no importa gaire el diagnòstic sinó les habilitats i competències que implica i/o la seva problemàtica associada.

Tenim els nostres propis problemes

Les tasques forenses presenten problemes d'avaluació propis i específics, com per exemple la simulació, i també elements d'avaluació propis i específics, per exemple els processos inferencials, i el sentit «comú» com a element de judici.

Hi ha límits

Tal com s'ha plantejat en el punt tres, la PF té uns codis ètics propis, basats en els codis generals però amb gran quantitat d'elements específics, com per exemple les qüestions sobre l'autorització per usar la informació, la dicotomia entre confidencialitat i obligació legal, etc.

A cadascú el seu

En els sistemes i processos jurídics l'assignació de tasques i responsabilitats està molt formalitzada i codificada. Això implica que l'obligació del perit és informar i aconsellar el jutge, si així li fos requerit. Per això, la responsabilitat se circumscriu a aquesta tasca. El perit no jutja, ni decideix, ni defensa, ni acusa, ni li afecta la responsabilitat inherent a aquestes funcions.

5. AVALUACIÓ PERICIAL I DEONTOLOGIA

En la construcció de les reflexions que segueixen a continuació partim de dues consideracions *a priori* que, com totes les condicions d'aquesta categoria poden ser no acceptades i fins i tot àmpliament rebatudes, ja que no constitueixen més que l'expressió de les preferències o el dictat de l'experiència de l'autor que les selecciona com a ordenador i transmissor del seu pensament. En tot cas, el lector es veu obligat a acceptar aquestes proposicions com si fossin veritats irrefutables, quan la simple mirada al món ens convenç que aquesta irrefutabilitat no existeix.

La primera consideració fa referència al tipus de tasca pròpia de la peritació, sobre la qual, com ja hem esmentat, existeix més o menys el consens que es tracta d'una tasca d'avaluació. No es tracta d'una tasca de diagnòstic, ja que precisament és axioma de la peritació psicològica el fet que el diagnòstic per si sol no condueix a cap conclusió forense. L'objectiu de la peritació és avaluar els fets i no pas etiquetar-los; és a dir, l'avaluació de circumstàncies, racons, context i fins i tot minúcies en què es produeixen les conductes i fets mentals que, arribat el cas, ens conduïrien al diagnòstic. Així doncs, una de les fonts de l'ètica i la deontologia de la peritació psicològica és l'ètica i la deontologia de l'avaluació psicològica de la qual neix.

El segon pressupòsit és el fet que els principis ètics i les normes deontològiques de rang inferior recullen els principis i normes més generals de rang superior. Encara que la psicologia forense en què s'inscriuen els peritatges i informes no són pròpiament tasques clíniques, sí hi tenen molta relació quant a la mateixa inclusió de l'avaluació com una tasca clínica de primer ordre i al tipus de formació que reben els psicòlegs forenses. En conseqüència, al nostre parer, l'altra font de l'ètica i la deontologia del peritatge psicològic la constitueixen les fonts que estan implícites en les anomenades ciències de la vida i, per tant, subjectes, en primera instància, a les prescripcions ètiques de la bioètica, com hem defensat en un altre lloc (Jarne 2002; COPC 2002).

Així doncs, pensem que les fonts primàries de la deontologia en el peritatge psicològic s'inscriuen en:

- a) els principis de la bioètica,
- b) la deontologia general de les disciplines psicològiques,
- c) la pròpia de les tasques associades a l'avaluació psicològica, per arribar a
- d) els problemes específics de la peritació psicològica.

6. DEONTOLOGIA DE L'AVALUACIÓ PSICOLÒGICA EN CONTEXTOS INSTITUCIONALS

En una bona revisió, Lastenia Hernández (2004) planteja que la deontologia en l'avaluació psicològica, atès el doble caràcter d'activitat científica i d'activitat professional d'aquesta, cal estudiar-la des de tres perspectives distintes:

- els procediments, el material i les condicions d'avaluació,
- els subjectes implicats en l'avaluació i
- la interpretació dels resultats i les conclusions

6.1 Els procediments, el material i les condicions d'avaluació

La pràctica deontològica psicològica pretén garantir el rigor de la informació obtinguda, que, com hem vist, constitueix un dels puntals de la consideració de la mateixa psicologia com a disciplina forense.

Des d'aquesta perspectiva, el psicòleg ha de controlar els aspectes tècnics lligats als mitjans usats i les condicions en què es produeix l'avaluació. En essència, se li sol·licita l'ús d'instruments fiables i vàlids, i administrats en condicions que garanteixin la qualitat de l'avaluació i les decisions que comporten.

6.2 Els subjectes implicats en l'avaluació psicològica

Se solen esmentar quatre components: qui sol·licita l'avaluació, qui la realitza, qui s'hi sotmet i qui utilitzarà els resultats. Queda clar que l'avaluació ha de realitzar-la un psicòleg que tingui prou competència professional per efectuar-la amb garanties d'efectivitat.

Com molt bé destaca Hernández (2004), potser el principal problema deontològic es genera pel fet que «en la sol·licitud i l'ús poden intervenir diferents persones, i en ambdós casos pot no ser el mateix subjecte que s'hi sotmet» (p. 128). És a dir, el problema es presenta quan l'avaluació és sol·licitada i/o té com a destinatari altres persones que no són el subjecte avaluat.

Aquesta és una situació habitual en contextos clínics en què un metge, per exemple, sol·licita a un psicòleg una avaluació psicològica clínica. En aquest cas, no sol haver-hi problemes, ja que la mateixa voluntarietat i consentiment informat que han actuat quan aquesta persona sol·licita ajuda mèdica s'entén estesa a una avaluació clínica complementària. El problema sorgeix quan la situació es produeix en un entorn educatiu i especialment de selecció de personal o d'avaluació de competències professionals, ja sigui en un context d'empresa privada o d'institució pública, ja que aleshores actua una certa coacció

implícita; la necessitat d'obtenir, mantenir i/o millorar condicions laborals i professionals que al nostre entendre no es poden posar al mateix nivell que el manteniment de la salut.

En aquest cas, hi ha alguns aspectes deontològics que semblen més clars que uns altres: que el psicòleg manté la responsabilitat tècnica sobre la decisió de l'avaluació (es pot negar a efectuar-la) i les condicions en què aquesta es realitza, o que el psicòleg ha de respectar els drets que té la persona avaluada a la privacitat, al respecte, al sigil i a la singularitat; però d'altra banda, hi ha altres aspectes que no són tan evidents, com qui és el propietari últim dels resultats i si el psicòleg ha de controlar l'ús que se'n fa.

6.3 La interpretació dels resultats i les conclusions

Per descomptat que solament un psicòleg té competència per a això, especialment per treure conclusions dels resultats dels tests. L'exigència d'una bona formació i competència en aquestes tasques és una de les normes deontològiques més esmentades. En relació amb aquest apartat, cal fer una sèrie de consideracions sobre l'ús de tests i qüestionaris. D'una banda, és molt important considerar els resultats dels tests i qüestionaris com una estimació i no pas com una mesura de la capacitat o personalitat del subjecte; com a estimació, els resultats de l'avaluació no poden ser considerats absoluts, ni estables i permanents, sinó en el seu context. Per tant, cal tenir especial cura en la formulació de judicis de valor sobre la conducta present o el pronòstic futur per part del psicòleg (Almeida, Buela-Casal 1997). D'altra banda, cal tenir en compte l'existència de diverses sentències judicials¹ que estimen que alguns tests vulnereu els drets fonamentals a la llibertat ideològica i religiosa i a la intimitat de les persones avaluades en el context d'avaluació en què es feien (selecció per a l'accés a la professió policial o per a la promoció en aquesta professió), atenent el criteri de proporcionalitat entre la necessitat de l'avaluador a conèixer el perfil psicològic de l'avaluat amb el dret fonamental de tot ciutadà a no declarar sobre la seva ideologia, religió o creences (art. 16.2 CE), així com la garantia del dret a un àmbit d'intimitat personal i familiar (art. 18 CE).

En resum, al nostre parer hi ha dos grans temes, entre d'altres, que no semblen resolts en la deontologia de l'avaluació psicològica i que afecten principalment l'avaluació en contextos institucionals. La propietat i l'ús de la informació recollida i l'ús de qüestionaris que plantegin preguntes íntimes o prou personals com per pensar si violen el dret a la intimitat i la no-discriminació en funció d'ideologia.

1. Sentència de 12 de març de 1997 del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, secció cinquena, que es pronunciava en relació amb l'MMPI (Inventari Multifàsic de Personalitat de Minnesota, Hattaway, McKinley 1940), i Sentència de 6 d'octubre de 1999 que es pronunciava en el mateix sentit sobre el CPI (Inventari Psicològic de Califòrnia, Gough 1987).

7. CODIS DEONTOLÒGICS

Hem seleccionat l'anàlisi d'aquestes qüestions a través de tres codis ètics; els dels dos col·legis professionals d'Espanya i el de l'APA, per la influència mediàtica que té sobre la totalitat dels psicòlegs del planeta.

7.1 Codi del Col·legi Oficial de Psicòlegs de Catalunya (COPC)

És un dels codis més genèrics i poc específics del nostre medi. El seu capítol Vè té com a subtítol «De l'obtenció i l'ús de la informació» (art. 39 al 45); l'article 39 planteja:

La informació que el psicòleg recull en l'exercici de la seva professió està sotmesa a dret i deure de secret professional del qual només està eximit per consentiment exprés del client o per supòsits legals.

l'article 40:

Qualsevol subjecte d'una exploració psicològica sol·licitada per una altra persona o institució té dret a ser informat, ell i/o els seus pares o tutors, de l'exploració i del destinatari de l'informe psicològic resultant.

i l'article 41:

Així mateix, té dret a rebre informació sobre el contingut del citat informe sempre que no se'n derivi un greu perjudici per al client o per al psicòleg.

Observeu com els articles 39 i 40 recullen el dret de les persones a la confidencialitat i privacitat de les dades i a disposar de la informació que els afecta, però es planteja en l'article 41 que el client d'una avaluació pot ser una persona diferent de l'avaluada i que el psicòleg podria no tenir l'obligació d'informar aquesta mateixa persona del resultat de la seva avaluació si el client (que recordem que és un altre) queda perjudicat. Pensem que amb aquesta formulació preval el dret del client sobre el de la persona avaluada.

7.2 Codi de l'APA (*American Psychological Association*)

Durant l'any 2004 s'ha publicat la nova versió del codi ètic de l'Associació de Psicòlegs Americans, encara que la data de la seva revisió va ser durant l'any 2002. Consta d'uns principis generals i unes recomanacions ètiques que afecten deu tònics diferents de l'activitat psicològica; la número 9 està dedicada a l'«Avaluació».

En aquesta versió es fan les recomanacions habituals respecte a la titulació, formació i competència per generar nous tests i proves psicològiques, administrar-los als usuaris, corregir-los i interpretar-los, com també les garanties tècniques

que han de tenir per assegurar la seva fiabilitat i validesa. Podríem dir que part de les recomanacions es refereixen als aspectes tècnics dels tests i les proves psicològiques. L'altre gran apartat es dedica als problemes derivats del consentiment informat i la confidencialitat, i són aquests els que no interessa destacar aquí.²

Especial interès adquireix el punt 9.03, que traduïm en una versió lliure que ressalta només els aspectes que ens interessen:

Els psicòlegs obtenen el consentiment informat per a l'avaluació [...] *excepte* quan l'avaluació és *ordenada* per la llei o *per regulació governamental*; el consentiment informat s'obté també quan forma part (l'avaluació) d'un *protocol* educacional, institucional o activitat organizacional [...] El consentiment informat *inclou una explicació* de la naturalesa i propòsit de l'avaluació, honoraris, *intervenció de terceres parts i els límits de la confidencialitat*. [...] Els psicòlegs informen les persones amb capacitat qüestionable [...] o l'avaluació de les quals hagi estat ordenada per una regulació governamental respecte a la naturalesa i propòsit de l'avaluació [...]

Més tard analitzarem la implicació d'aquest punt en el cas de l'avaluació per a l'ús d'armes de foc.

També ens sembla important referir-nos a l'apartat 3.12, «Serveis prestats a o a través d'organitzacions». Un cop més, en una traducció lliure, planteja:

Els psicòlegs que presten serveis a o a través d'organitzacions ofereixen informació prèvia als seus clients i, quan aquests estiguin directament afectats pels serveis, respecte a (1) la naturalesa i els objectius dels serveis, (2) els protocols que cal utilitzar, (3) qui és el client, (4) la relació que cada psicòleg té amb cada persona i amb l'organització, (5) el probable ús dels serveis prestats i la informació obtinguda, (6) qui té accés a la informació i (7) límits a la confidencialitat. Si el psicòleg està eximit per la llei o per les condicions de l'organització contractant de donar alguna informació a individus particulars o a grups, aleshores pot informar-los d'aquesta condició del servei.

7.3 Codi del Col·legi Oficial de Psicòlegs d'Espanya

Finalment, vam transcriure íntegrament els dos articles³ del codi deontològic del Col·legi de Psicòlegs d'Espanya, que fan referència més directa al tema d'aquest treball:

2. No obstant això, copiem aquí els onze apartats de la secció *assessment* perquè el lector es pugui fer una idea de l'enfocament d'aquest codi, que té una indubtable importància per a la resta dels codis, atesa la prevalença de l'APA sobre la psicologia mundial: *Bases of assessment* (I), *Use of assessment* (II), *Informed consent in assessment* (III), *Release of test data* (IV), *Test construction* (V), *Interpreting assessment results* (VI) *Assessment of unqualified persons* (VII), *Obsolete test and outdated test results* (VIII), *Test scoring and interpretation service* (IX), *Explaining assessment results* (X) i *Maintaining test security* (XI).

3. Cites traduïdes del codi original en castellà [n. ed.].

Article 42

Quan aquesta avaluació o intervenció ha estat sol·licitada per una altra persona —jutges, professionals de l'ensenyament, pares, empleadors, o qualsevol altre sol·licitant diferent del subjecte avaluat—, aquest últim o els seus pares o tutors tindran dret a ser informats del fet de l'avaluació o intervenció i del destinatari de l'informe psicològic consegüent. El subjecte d'un informe psicològic té dret a conèixer-ne el contingut, sempre que d'això no derivi un greu perjudici per al subjecte o per al/la psicòleg/loca, i encara que la sol·licitud de la seva realització hagi estat feta per altres persones.

Article 43

Els informes psicològics realitzats a petició d'institucions o organitzacions en general, a part de l'indicat a l'article anterior, estaran sotmesos al mateix deure i dret general de confidencialitat abans establert i tant el/la psicòleg/loca com la corresponent instància sol·licitant restaran obligats a no fer-ne difusió fora de l'estricta marc per al qual van ser obtinguts.

8. DEONTOLOGIA I PERITATGE

S'ha demostrat (Jarne 2002) que l'activitat forense és de les que suscita més conflictes ètics i deontològics als psicòlegs, almenys si es pren com a punt de referència el nombre de queixes que arriben als comitès de deontologia dels col·legis de l'Estat espanyol. Com hem vist, la majoria de codis ètics tendeixen a ser genèrics i probablement poc preparats per respondre a qüestions complexes que es presenten en el context forense.

El COPC, preocupat des de fa anys per aquesta realitat que repercuteix en la qualitat de les tasques forenses dels psicòlegs i, per tant, en el seu prestigi social, ha intentat establir uns estàndards professionals, ètics i deontològics que ajudin els col·legiats en aquestes tasques. L'any 2000 va publicar el material *Tòpics ètics relacionats amb la peritació psicològica* (COPC 2000), que incloïa orientacions sobre aspectes relacionats amb el rol professional del perit psicòleg; la pràctica clínico-professional; aspectes tècnics del peritatge psicològic; implicats en la relació amb el client, i implicats en la relació amb altres professionals.

Fa poc s'ha publicat el *Protocol d'actuació en pericials de família* (COPC 2003), que encara que es refereix al camp específic dels problemes que sorgeixen en els informes psicològics en el dret de família (guarda i custòdia, abús, etc.), té molts aspectes extensibles a l'ètica i deontologia del peritatge psicològic en general. En aquest document es planteja un esquema general d'informe i les «cures» deontològiques que cal tenir en compte en cada fase de l'avaluació.

La consciència d'aquest Col·legi i del col·lectiu de professionals forenses que hi estan enquadrats a través de la Secció de Jurídica i Forense, és que cal caminar cap a un codi més específic que aplegui pautes i guies de comportament profes-

sional en contextos tan concrets i situacions tan específiques com l'avaluació de l'ús d'armes de foc.

9. L'AVALUACIÓ DE LES ARMES DE FOC: QÜESTIONS DEONTOLÒGIQUES

Un dels problemes més importants, al meu entendre, en l'anàlisi de les qüestions deontològiques que subjeuen a la valoració de les condicions psicològiques per a l'ús d'armes de foc⁴ és el fet que sembla que aquestes avaluacions es produeixen en un context psicològic no gaire nítid des del punt de vista deontològic.

Considerem un context nítid aquell en què la tasca psicològica està clarament assignada i enquadrada en una de les grans àrees de la psicologia, on les normes ètiques i deontològiques estan clarament descrites i són fàcilment identificables; per exemple, una qüestió de confidencialitat en la realització d'una psicoteràpia s'inscriu en el context de la psicologia clínica i «sabem» quines són les normes deontològiques en la psicologia clínica, per la qual cosa solem tenir punts de referència més clars per resoldre els problemes que se'ns plantegen. Al contrari, la valoració d'ús d'armes de foc (VUAF, a partir d'ara) és una tasca pròpia de l'avaluació psicològica, les normes deontològiques generals de la qual ja s'han comentat, però participa, al meu entendre, d'una doble condició contextual; és, alhora, una tasca amb rivets forenses i amb rivets laborals i/o de recursos humans.

Les característiques forenses parteixen, d'una banda, del fet que es planteja a requeriment d'una institució administrativa, bé per donar compliment a una obligació legal (controls preventius obligatoris cada dos anys o en incorporar-se d'una excedència en el cas de les policies locals de Catalunya) o bé de forma extraordinària quan el responsable policial ho consideri convenient.⁵ D'altra banda, també la defineix com una tasca forense el fet que de les conclusions de l'avaluació derivarà un procés de presa de decisions de característiques administratives per a l'interessat (dur l'arma o no), conseqüència clarament forense, amb una estimació de perillositat (probabilitat que en el futur pugui veure's implicat en incidents que impliquin ús inadequat de l'arma), conseqüència també forense. No obstant això, d'aquestes avaluacions poden derivar també conseqüències clarament laborals (canvi de destinació o lloc de treball, reassignació de funcions, segona activitat, etc.). Aquesta doble naturalesa fa que els principis ètics i normes deontològiques que cal aplicar en aquest cas participin d'aquestes característiques de no-nitidesa que comentàvem abans.

4. El marc legal del qual és el Reglament 219/1996, de 12 de juny, d'armament de les policies locals de Catalunya (DOGC num. 2219) i el Reial decret 2487/1998, de 20 de novembre, en el qual es regula l'acreditació de l'aptitud psicofísica necessària per tenir i usar armes i per prestar serveis de seguretat privada.

5. Aquesta última consideració solament es troba regulada legalment als cossos de policia dels municipis de Catalunya, malgrat que de forma informal ens consta que es du a terme en altres cossos de seguretat de l'Estat.

El nou Codi deontològic de l'APA (2002) classifica aquesta tasca sota l'epígraf «per encàrrec d'un tercer» i probablement sigui una de les diverses denominacions que podria prendre. També, probablement, aquesta situació —encàrrec d'un tercer— sigui una de les més difícils de resoldre en deontologia psicològica.

Al meu entendre, aquestes circumstàncies plantegen diversos problemes deontològics. A mi m'interessa ressaltar els següents:

- a) el consentiment informat d'una avaluació demanada per una persona diferent a l'avaluada,
- b) el propietari de les dades,
- c) els límits a la confidencialitat,
- d) el dret a conèixer els resultats,
- e) l'emmagatzematge de les dades i
- f) l'ús inadequat de les dades.

Davant d'aquesta situació, fem la proposta següent: queda clar que davant una VUAF cal sol·licitar el consentiment informat a la persona que volem avaluar. De fet, es pot entendre que el mateix coneixement de les condicions de l'avaluació (pertinença a un cos de seguretat de l'Estat o companyia de seguretat o tinença d'armes de caça i/o esportives) ja implica que el subjecte les accepta. Queda implícit que accepta ser avaluat potser no *en voluntat entesa com a desig seu* (potser preferiria no ser avaluat, per poder usar l'arma), sinó com a condició *sine qua non* que imposa un altre per poder fer quelcom (usar l'arma) i que ell accepta amb el seu lliure albir i sota les circumstàncies modificadores de la confidencialitat que imposa l'altre (per exemple, s'informarà dels resultats el contractant o els òrgans competents en matèria d'armes o habilitació de vigilants de seguretat).

Els tres codis deontològics consultats acullen aquesta possibilitat (avaluació per encàrrec d'un tercer —art. 40 COPC, 9.3 APA i 43 COP) i recomanen informar d'aquestes circumstàncies el subjecte i obtenir el seu consentiment signat d'aquestes condicions. Potser l'article 9.3 de l'APA introdueix una variant quan exceptua les avaluacions «per imperatiu legal o per regulació governativa». Es podria discutir si en el nostre cas (Reglament d'armament de les policies locals, pel qual es regula l'acreditació de l'aptitud psicofísica necessària per tenir i usar armes i per prestar serveis de seguretat privada, i Reglament d'armes 137/1993) constitueix una regulació governativa o no, però entenem que en el cas de l'APA aquesta excepcionalitat s'ha d'entendre en el sentit emprat dos paràgrafs abans; hi ha un consentiment implícit ja que si el subjecte vol usar l'arma ha de ser avaluat.

Probablement, en aquestes situacions hi hagi un doble propietari de les dades, la institució que encarrega la VUAF i el mateix subjecte a qui es realitza l'avaluació. El segon aspecte és inqüestionable, ja que en el context psicològic una persona és sempre propietària i ha de mantenir el control sobre aquelles dades i actuacions que l'afectin en funció del principi d'autonomia de la persona, llevat que això provoqui un mal major (per exemple els derivats de les obligacions d'evitar un delictes i/o cooperar amb la justícia). D'altra banda, la mateixa característica de la VUAF implica l'acceptació de compartir aquest dret amb la institució, ja que d'altra

manera es desvirtuaria el mateix sentit de la VUAF. Simplement, exercint el primer dret de forma plena s'invalidaria el sentit que motiva exercir el dret (posem per exemple un policia que és avaluat en VUAF, però es nega que les dades de l'avaluació siguin conegudes o emmagatzemades dins del seu expedient personal, al qual, òbviament, tenen accés altres persones). No obstant això, vam pensar que aquest aspecte, el propietari de la informació, no es desenvolupa prou en els codis deontològics, ja que ni tan sols l'esmenten.

Al nostre entendre, la persona que ha passat per una VUAF té ple dret a conèixer els resultats, no solament perquè n'és primàriament propietari, sinó perquè aquest dret li és reconegut per tots els codis que actuen en situacions que podem considerar anàlogues, com en la dels expedients mèdics emmagatzemats en una institució sanitària, als quals el pacient té ple dret d'accés excepte pel que fa a les notes subjectives dels facultatius. Així és reconegut pel Reial decret 2487/1998, de 20 de novembre, que regula l'acreditació de l'aptitud psicofísica per tenir i usar armes i per prestar serveis de seguretat privada, en l'article 8 del qual s'especifica: «En tot cas, els centres lliuraran als sol·licitants dels reconeixements, a petició d'aquests, un duplicat...» i als diferents codis analitzats (art. 40 i 41 COPC, 9.3 i 3.12 APA, 42 i 43 COP). Tanmateix, cal ressaltar que tant el codi del COP com el del COPC admeten l'excepció que no s'informi el subjecte, si en deriva un greu perjudici per a la persona i/o el psicòleg. Es podria pensar si en algunes situacions estaria legitimat no informar el subjecte dels resultats de l'avaluació, per exemple si es té la convicció que d'aquests resultats pot derivar un greu perjudici per al mateix subjecte i/o per al psicòleg i/o terceres persones. Aquesta és una qüestió oberta a discussió.

Un dret anàleg, accedir a la informació de la seva avaluació, creiem que hauria d'assistir les persones amb una VUAF en context institucional (forces de seguretat de l'Estat, per exemple). De fet, a Catalunya es regula al Reglament d'armament dels policies locals en el seu article 23.3 de la manera següent: «L'interessat té dret a ser informat sobre el resultat de la revisió...»

La tercera persona disposa de l'informe sol·licitat i, per tant, té el deure de custodiar-lo i tenir-ne cura, el mateix deure que té el gabinet i/o institució que ha efectuat la VUAF, amb l'afegit que en aquest últim cas també custodia les dades brutes en què es basa l'informe, que continuen sota la responsabilitat del psicòleg avaluador: estan sota la seva guarda i, en la nostra opinió, no han de ser proporcionades a la tercera persona, encara que la veritat és que l'APA reconeix el dret del subjecte a aquestes dades, però sense esmentar per res com s'articula aquest dret en relació amb l'encàrrec d'una altra persona.

En aquest sentit, l'article 7 del Reial decret esmentat al paràgraf anterior especifica que els centres —i entenem que, per analogia, els gabinets i unitats institucionals que realitzen una funció similar— tenen l'obligació de «conservar» les «exploracions i proves» en «un expedient *clínic* bàsic» i destaco aquesta paraula perquè si l'hem d'entendre en el seu sentit textual, l'expedient haurà d'estar sota les normes de la Llei 21/2000, de 29 de desembre, de la Generalitat de Catalunya (DOGC, 3303) sobre «els drets d'informació concernents a la salut i l'autonomia del pacient, i la documentació clínica» i la Llei 4/2002, de 14 de novembre (BOE

núm. 274), que regula «...l'autonomia del pacient i de drets i obligacions en matèria d'informació i documentació clínica». Al nostre entendre, ambdues lleis són molt garantistes per al subjecte avaluat i garanteixen plenament els seus drets. D'altra banda, el Reglament d'armament de policies locals de Catalunya també estableix en el seu article 27.2 que «els informes i els continguts de les proves psicotècniques i mèdiques que justifiquin el resultat d'apte o no apte quedaran sota la custòdia dels tècnics que les realitzin».

Les dades que no tinguin relació directa amb la qüestió sol·licitada per la tercera persona constitueixen clarament límits a la confidencialitat en relació amb el tercer i, per tant, han de ser garantits, precisament en la seva confidencialitat, pel psicòleg. Aquesta mateixa preocupació per la confidencialitat la manifestava Juan Carlos Jerez (2002) en la seva ponència sobre la visió sindical de la problemàtica associada a la VUAF, presentada en el Seminari sobre l'avaluació de les condicions psicològiques per a l'ús de les armes de foc (Escola de Policia de Catalunya, setembre del 2003), en el sentit que fos utilitzada contra el policia per persones alienes al gabinet d'avaluació si en tinguessin coneixement. En la nostra opinió, el psicòleg hauria de negar-se a lliurar aquesta informació a qualsevol altra persona, fora del marc d'una ordre judicial. Per descomptat, no n'hi hauria d'haver prou amb una ordre administrativa, i menys no explicitada per escrit. En aquest mateix Seminari, Olga Montserrat (2002), psicòloga d'avaluació a la Guàrdia Urbana de Barcelona, recordava com aquestes dades, no directament relacionades amb la VUAF, eren considerades confidencials i se sol·licitava l'autorització de l'interessat si es volien afegir a l'informe o informar amb elles un superior que les considerés rellevants. La mateixa posició mantenia Dolors Jofré (2002) quan, en especificar el procediment d'avaluació de la Direcció General de Seguretat Ciutadana de la Generalitat de Catalunya, insisteix en la confidencialitat de les dades i en la importància de la comunicació al mateix subjecte d'una manera personalitzada.

Lògicament, el psicòleg no és responsable ni pot garantir el mal ús o l'ús diferent d'allò per a què van ser sol·licitats per part del tercer, però sí té el deure ètic de, en la mesura de les seves forces, provar de garantir-ne el bon ús i deixar clar la finalitat, abast i límits del seu VUAF.

10. AVALUACIÓ PSICOLÒGICA, DEONTOLOGIA I DRET A LA INTIMITAT

Finalment, hi ha un greu problema de naturalesa juridicodeontològica que ha estat exposat per Marta Gordi (2002) en la seva ponència al Seminari esmentat anteriorment: «En relació amb la prova psicotècnica, la *passació* de tests i altres instruments psicomètrics, cal tenir present els criteris garantistes i rigorosos que en aplicació dels principis constitucionals tenen els jutjats i tribunals contenciosos, en el sentit de considerar nul qualsevol instrument que, totalment o parcial, pugui afectar la intimitat dels convocats a les proves...».⁶

6. Cita textual (vegeu p.18, tercer paràgraf).

Per descomptat, cal acatar els dictàmens de la justícia i, per tant, es recomana no utilitzar tests i proves psicològiques que incompleixin aquest dictamen, per evitar futurs recursos que puguin resultar negatius per a l'Administració i els mateixos psicòlegs, però això no obsta que puguem donar la nostra opinió sobre això.

No entenem bé què es vol dir amb «envair la intimitat». Si s'està avaluant la conducta, la ment, les funcions cognitives, emocions, visions de la vida, personalitat, motivacions, aptituds i actituds, necessàriament estem envaint la intimitat d'una persona. De fet, la psicologia és la ciència i la disciplina que, en un sentit estricte, tracta de la intimitat i de la intervenció sobre la intimitat de les persones.

Entenem que una persona que voluntàriament se sotmet a una avaluació psicològica, està cedint voluntàriament la seva intimitat al psicòleg amb el pressupòsit que això és, d'alguna manera, beneficiós per a ell (el guareix, li proporciona treball, l'ensenya, etc.) i que aquesta cessió es fa sota unes condicions que són garantistes. En concret, nosaltres n'observem tres:

- a) El consentiment informat, que fa que tota persona a la qual se li realitza una avaluació psicològica en conegui les condicions, aspectes valorats, circumstàncies, persones amb accés a la informació, etc.
- b) La confidencialitat, que li garanteix que aquella informació no sols no la coneixerà ningú que ell no hagi autoritzat, sinó que es guardarà de forma que aquesta garantia es compleixi en el futur.
- c) Les tècniques i la metodologia usada en la construcció de test i altres instruments d'avaluació, que garanteixen que cap ítem, informació parcial o esbiaixada que proporciona el subjecte sobre ell mateix sigui interpretada aïlladament, sinó en un conjunt d'ítems, context i avaluació general d'aquesta persona.

Som conscients dels «contraarguments» jurídics que es podrien plantejar a aquestes qüestions (de fet n'hi ha que es troben en les sentències judicials abans esmentades), però pensem que els psicòlegs no hem de donar per perduda la batalla i hem de seguir intentant que els tribunals reconeixin i emparin també les característiques i qualitats específiques del nostre treball i les tasques que abordem. Solament amb una gran empara legal i deontològica aconseguirem el reconeixement que la nostra disciplina mereix.

BIBLIOGRAFIA

- APA *Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct*. www.apa.org. 2002.
- ALMEIDA; BUELA-CASAL, G. «Ética y deontología de la evaluación psicológica». A: BUELA-CASAL, G.; CABELLO, A. (ed.) *La evaluación clínica en psicología*. Madrid: Siglo XXI, 1997.
- BIGLER, E. «Neuropsychology and malingering: Comment on Faust and Hart, and Guilmette» (1988). *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 58, 244-247, 1990.
- BRODSKY, S.L. «Advocacy in the guise of scientific advocacy: An examination of Faust and Zizkin». *Computer in human behavior*, 5, 261-264, 1989.

- CECIL, J.S.; DREW, C.E.; CORDISCO, M.; MILETICH, D.P. *Reference manual on scientific evidence*. Washington: Federal Judicial Center, 1992.
- COP Código Deontológico. www.cop.es, 1990
- COPC Codi Deontològic. Barcelona: COPC, 1989.
- COPC Tòpics ètics relacionats amb la peritació psicològica. Barcelona: Materials del COPC, Núm. 8. 2002.
- COPC Protocolo de evaluación forense en contexto de familia. COPC, 2003.
- DREW, W. «Baserates and clinical decision making in neuropsychology». A: SWEET, J.J. «*Forensic Neuropsychology*». Swets & Zeitlinger, 1999.
- FAUST, D.; ZIZKIN, J. «The expert witness in psychology and psychiatry». *Science*, 241, 31-35, 1988.
- FAUST, D.; ZIZKIN, J. «Computer-assisted psychology evidence as legal evidence». *Computer in human behavior*, 5, 23-36, 1989.
- FAUST, D.; ZIZKIN, J.; HIERS, J. *Brain damage claims; Coping with neuropsychological evidence*. Los Angeles: Law and Psychology Press, 1991.
- GORDI, M. «Anàlisi sobre el marc legal de l'avaluació de les condicions psicològiques per a l'ús de les armes de foc» [ponència]. *Seminari sobre l'avaluació de les condicions psicològiques per a l'ús de les armes de foc*. Mollet del Vallès: Escola de Policia de Catalunya, setembre de 2003.
- HAGEN, M.A. *Whores in the court: The fraud of psychiatric testimony and the rape of the american justice*. Nova York: Regan Books/Harper Collins, 1997.
- HERNÁNDEZ, L. *Ética y evaluación psicológica* [memòria de la matèria de tests psicològics, sense publicar]. La Laguna, 2004.
- HESS, A.K. «Dimensions of forensic psychology». A: WEIMER, I.B.; HESS, A.K. *Handbook of forensic psychology*. Nova York: Wiley and Sons, 1987.
- HUBER, P.W. *Galileo's revenge: Junk science in the courtroom*. Nova York: Basic Books, 1991.
- JARNE, A. «La psicología de internet y la psicología en internet. Regulación deontológica y ética de la intervención psicológica a través de internet». *Psicología em Revista*, vol. 8, 12, 11-24, 2002.
- JEREZ, J.C. «Punt de vista dels sindicats de policia sobre el marc regulador actual». Ponència al *Seminari sobre l'avaluació de les condicions psicològiques per a l'ús de les armes de foc*. Mollet del Vallès: Escola de Policia de Catalunya, set. de 2003.
- JOFRÉ, M.D. «Procediment d'avaluació a la Direcció General de Seguretat Ciutadana» [ponència]. *Seminari sobre l'avaluació de les condicions psicològiques per a l'ús de les armes de foc*. Mollet del Vallès: Escola de Policia de Catalunya, setembre de 2003.
- LAING, C.L.; JERID, M.F. «Neuropsychology in Civil Proceeding». A: McCAFFREY, A.D.W.; FISHER, J.; LAING, L. *The practice of forensic neuropsychology*. Nova York: Plenum Press, 1997.
- MATARAZZO, J.D. «Psychological assessment versus psychological testing: validation from Binet to school, clinic and courtroom». *American psychologist*, 45, 999-1017, 1990.
- MONTSERRAT, O. «Procediment d'avaluació a la Guàrdia Urbana de Barcelona» [ponència]. *Seminari sobre l'avaluació de les condicions psicològiques per a*

Nom Autor

l'ús de les armes de foc. Mollet del Vallès: Escola de Policia de Catalunya, setembre de 2003.

RODRÍGUEZ, S.; ÁVILA, A. *Evaluación, tratamiento y sicopatología en psicología forense.* Madrid: Fundación Universidad-Empresa, 1999.

WEIMER, I.B.; HESS, A.K. *Handbook of forensic psychology.* Nova York.: Wiley and Sons, 1987.